

Н. О. Славова*

ПОРЯДОК ПРИПИНЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ КРЕДИТНИХ СПІЛОК

В Україні створені певні умови для розвитку кредитно-кооперативного руху, а саме: сформована нормативно-правова база, впроваджено міжнародний досвід функціонування кредитного ринку, створена наглядова система за діяльністю кредитних установ в Україні. Посилення конкуренції, вимоги Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України (далі — Держфінпослуг) щодо достатності капіталу, ліквідності кредитних спілок (далі — КС) та інші внутрішні проблеми КС спрямовують кредитні спілки до припинення своєї діяльності.

Інститути реорганізації та ліквідації є одними з найскладніших у цивільному та господарському праві, особливо коли йдеться про фінансові організації. При цьому більшість проблем пов'язані не з самою процедурою припинення фінансових установ, а з необхідністю впорядкування законодавства щодо реорганізації та ліквідації фінансових організацій в Україні, зокрема кредитних спілок.

Законодавець здійснив спробу врегулювати механізм припинення кредитних спілок шляхом закріплення деяких положень у Законі України “Про кредитні спілки” від 20.12.2001 р.¹, однак він не розв'язав окремих проблем, що вимагають спеціального правового регулювання під час припинення КС.

Необхідно зазначити, що питання щодо регулювання діяльності кредитних спілок розглядалися у публікаціях В. Гончаренко, В. Кобзара, Р. Коцовської, А. Низкова та ін., але слід констатувати, що відсутні комплексні правові дослідження стосовно порядку припинення діяльності кредитних спілок.

Мета статті — формування правових засад механізму реорганізації та ліквідації кредитних спілок. Дослідження цього питання є дуже актуальним на сучасному етапі. Його вивчення має важливе не тільки наукове, а й практичне значення, оскільки ліквідаційні та реорганізаційні процедури фінансової установи мають свої особливості.

Відповідно до ст. 9 Закону України “Про кредитні спілки” від 20.12.2001 р. (далі — Закон) “кредитна спілка припиняє діяльність шляхом її реорганізації (злиття, приєднання, поділу) або ліквідації”.

Розглянемо першу форму припинення-реорганізацію. Реорганізація — це перетворення або зміна структури чи організаційної форми підприємства, установи, організації, закладу тощо, а також перебудова будь-якої системи чи структури управління². Згідно зі ст. 59 Господарського кодексу України³ припинення діяльності суб'єкта господарювання здійснюється шляхом його реорганізації (злиття, приєднання, поділу, перетворення).

При злитті усі майнові права та обов'язки кожного з суб'єктів господарювання переходять до суб'єкта господарювання, що утворений внаслідок злиття.

При приєднанні одного або кількох суб'єктів господарювання до іншого суб'єкта господарювання до останнього переходять усі майнові права та обов'язки приєднаних суб'єктів господарювання.

При поділі суб'єкта господарювання усі його майнові права і обов'язки переходять за роздільним актом (балансом) у відповідних частках до кожного з нових суб'єктів господарювання, що утворені внаслідок цього поділу.

При перетворенні одного суб'єкта господарювання в інший до новоутвореного суб'єкта господарювання переходять усі майнові права і обов'язки попереднього суб'єкта господарювання.

Господарський кодекс України, Цивільний кодекс України⁴, Закон України про “Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців” від 15.05.2003 р.⁵

© Славова Н. О., 2008

* аспірант Інституту економіко-правових досліджень Національної академії наук України (м. Донецьк)

¹ Про кредитні спілки: Закон України від 20.12.2001 р. // ВВР. — 2002. — № 15. — Ст. 101.

² Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшуренко (голова редкол.) та ін. — К.: Українська енциклопедія, 1998 — Т. 5: П-С. — 2003. — С. 292.

³ Господарський кодекс України від 16.04.2003 р. // ВВР. — 2003. — № 11. — Ст. 462.

⁴ Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. // ОВУ. — 2003. — № 11. — Ст. 461.

⁵ Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців від 15.05.2003 р. // ВВР. — 2003. — № 31-32. — Ст. 263.

передбачає основні узагальнені правила реорганізації суб'єктів господарювання. Однак кредитна спілка є юридичною особою, яка має деякі відмінності від інших суб'єктів господарювання, а саме: КС — це неприбуткова організація, яка одночасно є фінансовою установою, виключним видом діяльності якої є надання фінансових послуг; мета діяльності кредитної спілки — соціальна, тобто фінансова взаємодопомога своїм членам та економічний самозахист на ринку фінансових послуг та ін. Тому визначення на законодавчому рівні порядку реорганізації КС надасть сприятливих умов для розвитку даної фінансової установи та захисту і підтримки членів кредитної спілки.

У зв'язку з цим вважаємо за необхідне виділити у Законі розділ щодо припинення діяльності кредитних спілок, в якому повинні відображатися окремі правові норми щодо реорганізації та ліквідації КС.

Насамперед у Законі слід відобразити усі способи реорганізації КС. А саме: "Реорганізація кредитної спілки здійснюється добровільно за рішенням її вищого органу управління або примусово за рішенням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України. Реорганізація кредитної спілки за рішенням її вищого органу здійснюється за умови попереднього дозволу Держфінпослуг України. Реорганізація кредитної спілки може здійснюватися шляхом злиття, приєднання, поділу та перетворення".

Особливі моменти існують при реорганізації кредитних спілок у формі злиття та приєднання. По-перше, необхідна перевірка і оцінка фінансово-господарського стану кредитних спілок, що реорганізуються шляхом злиття або приєднання для стабільного положення вкладників і позичальників, а також забезпечення безперервної роботи КС — правонаступника. По-друге, ст. 22 Закону України "Про захист економічної конкуренції"⁶ передбачає, що з метою запобігання монополізації, зловживання монополієм (домінуючим) становищем, Антимонопольний комітет України здійснює державний контроль за концентрацією суб'єктів господарювання. Оскільки кредитні спілки є особливим суб'єктом господарювання, вважається за доцільне визначення домінуючого положення КС з урахуванням відношення капіталу кредитної спілки до загального обігу активів КС у межах ринку фінансових послуг. Також домінуюче положення повинно визначатися з урахуванням територіальних (географічних) меж. Таким чином, слід внести доповнення до певних Законів України, а саме:

1. До Закону України "Про захист економічної конкуренції", які б визначили фінансові суб'єкти господарювання, зокрема КС щодо випадків, в яких необхідний дозвіл на концентрацію суб'єктів господарювання та розробки методики визначення монополієм становища суб'єктів господарювання на фінансовому ринку, що є перспективою подальших наукових досліджень у цьому напрямку.

2. До Закону України "Про кредитні спілки", а саме до розділу, який регулює порядок припинення діяльності КС — "У разі припинення кредитної спілки шляхом злиття або приєднання здійснюється погодження з Антимонопольним комітетом України відповідно до законодавства".

Слід відзначити, що сучасне законодавство не передбачає реорганізацію кредитної спілки шляхом перетворення (зміни її організаційно-правової форми). Але перед деякими кредитними спілками постає необхідність збільшення ряду послуг та постійно підвищувати якість їх надання. Закон України "Про кредитні спілки" передбачає певні види господарської діяльності КС, а провадження іншої діяльності, крім передбаченої Законом, не допускається, наприклад операції з валютними цінностями, лізинг та ін.

Ст. 3 Закону визначає, що кредитна спілка може бути засновником кооперативного банку, який створюється в порядку передбаченому Законом України "Про банки і банківську діяльність"⁷. Якщо законодавець наділив КС правом бути засновником або співзасновником кооперативного банку, то, на наш погляд, з метою поширення господарських послуг кредитна спілка може бути перетворена у кооперативний банк шляхом реорганізації. Вважаємо, порядок перетворення КС, тобто зміна кредитної спілки на банк, з одного боку, є дуже важливим, оскільки кредитні спілки мають право (якщо дозволяє капітал, активи КС) розширити свою діяльність, а з іншого боку, є складнішим, тому що зміна КС на банківську установу можлива лише при дотриманні певних умов.

⁶ Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11.01.2001 р. // ВВР. — 2001. — № 12. — Ст. 64.

⁷ Про банки та банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 р. // ВВР. — 2001. — № 5-6. — Ст. 30.

КС, яка має намір змінити організаційно-правову форму (тобто перетворитися на банк), крім загальних правил щодо реорганізації кредитних спілок, повинна відповідати вимогам, які встановлюються Національним банком України відповідно до законодавства. Також кредитна спілка протягом року повинна бути фінансово-стійкою, виконувати вимоги Держфінпослуг відносно критеріїв та нормативів щодо капіталу, платоспроможності, якості активів, прибутковості та ліквідності; не мати заборгованості перед бюджетом, мати відповідну організаційну структуру та ін.

Що стосується примусової реорганізації кредитної спілки, то треба відзначити, що відповідне рішення Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України повинна приймати з метою утворення ефективних і стійких фінансових установ та запобігання банкрутства КС.

Також необхідно звернути увагу, що головна особливість кредитно-кооперативного руху, що випливає із сутності організаційно-правової форми, полягає в тому, що всі члени КС, незалежно від розміру свого паю, мають однакові права щодо керування спілкою (один голос). У зв'язку з цим доцільно доповнити Закон окремою нормою щодо порядку реорганізації кредитної спілки наступного змісту: "Рішення загальних зборів членів кредитної спілки про реорганізацію кредитної спілки приймається не менш як 75 відсотками членів кредитної спілки. При цьому загальні збори вважаються правомочними, якщо на них представлено не менш ніж 75 відсотків членів кредитної спілки особисто або за дорученням інших членів кредитної спілки. Рішення про реорганізацію кредитної спілки повинно містити наступну інформацію:

- 1) призначення персонального складу комісії для проведення реорганізації;
- 2) визначення строків щодо проведення інвентаризації матеріальних цінностей, що перебувають на обліку спілки;
- 3) строки проведення реорганізації;
- 4) призначення аудитора відповідно до вимог Державної комісії з регулюванням ринків фінансових послуг.

Рішення про реорганізацію кредитної спілки оформляється протоколом загальних зборів. Невід'ємною частиною протоколу є реєстр осіб, які брали участь у загальних зборах, та угода про злиття (приєднання) кредитних спілок, у разі відповідних форм реорганізації, підписана членами КС. Крім загальних положень щодо проведення загальних зборів, кожному члену кредитної спілки за 30 календарних днів до скликання зборів подаються обґрунтовані висновки ревізійної комісії, спостережної ради, кредитного комітету, правління щодо позитивних наслідків для членів КС, які відбудуться після реорганізації кредитної спілки. Члени кредитної спілки мають право подавати в письмовій формі органу правління, спостережній раді, кредитному комітету, ревізійній комісії свої пропозиції щодо реорганізації кредитної спілки не пізніше, ніж за 10 календарних днів до проведення загальних зборів".

Ще одним недоліком чинного законодавства можна вважати відсутність нагляду за КС під час реорганізації. Надзвичайно важливим у процесі реорганізації є контроль, тому, на нашу думку, необхідно доповнити Закон нормою про обов'язок кредитної спілки надавати інформацію (протокол загальних зборів, реєстр осіб, які брали участь у загальних зборах, висновки спостережної ради, ревізійної комісії, правління, кредитного комітету, тобто обґрунтовані підстави для здійснення реорганізації) про реорганізацію КС до уповноваженого органу. Вважаємо доцільним також визначити строк надання такої інформації до Держфінпослуг України, а саме протягом 3 днів з дня прийняття такого рішення. А в свою чергу, з моменту повідомлення, Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України протягом одного календарного місяця повинна прийняти рішення щодо реорганізації КС. Тобто йдеться про те, що Уповноважений орган має право заборонити реорганізацію КС, якщо після її проведення можуть виникнути підстави для прийняття заходів щодо запобігання банкрутству. Таким чином, в процесі реорганізації кредитних спілок беруть участь, з одного боку, члени КС, а з іншого боку — Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України, при цьому дії кожної сторони повинні бути детально регламентовані.

Наступний шлях припинення діяльності КС — ліквідація. Ліквідація представляє собою припинення діяльності при відсутності правонаступництва, оскільки права та обов'язки юридичної особи не переходять до правонаступників, забезпечення прав та інтересів кредиторів набуває на даному етапі більшого значення, ніж при реорганізації

суб'єкта господарювання. Слід погодитись із К. І. Александровою у тому, що ліквідація юридичної особи — складна та довга процедура. Основне завдання — виявлення усіх кредиторських та дебіторських заборгованостей та можливе їх задоволення. Суттєве значення має гласність цієї процедури, тому особи, які прийняли рішення про ліквідацію юридичної особи, зобов'язані насамперед:

- письмово повідомити про своє рішення орган, який здійснював реєстрацію даної юридичної особи;

- створити за згодою з реєстраційним органом ліквідаційну комісію (ліквідатора) та встановити строки та порядок ліквідації⁸.

Звичайно, така позиція стосується всіх суб'єктів господарювання, але ліквідація кредитної спілки зумовлює чимало проблемних питань, і тому ліквідаційна процедура є складнішою, ніж ліквідація, наприклад, приватного підприємства. Тому, на нашу думку, процедурі ліквідації КС треба приділити більше уваги.

Розглянемо детально припинення діяльності КС шляхом її ліквідації. Відповідно до ст. 9 Закону України “Про кредитні спілки” ліквідація кредитної спілки проводиться:

1. За рішенням її вищого органу управління.

2. На підставі рішення Уповноваженого органу про скасування державної реєстрації кредитної спілки.

3. За рішенням суду.

Законодавцем визначено, що “у разі прийняття рішення про ліквідацію кредитної спілки за рішенням її вищого органу управління він повинен невідкладно письмово повідомити про це Уповноважений орган, який вносить до відповідного державного реєстру відомості про те, що кредитна спілка перебуває у процесі припинення її діяльності”. Тобто Законом не встановлені строки, протягом яких КС повинна повідомити Уповноважений орган про рішення щодо ліквідації КС. На наш погляд, припинення діяльності КС шляхом ліквідації — це одне із найскладніших питань, оскільки завершення діяльності кредитної спілки — важливий та відповідальний крок, тому що стосується юридичної особи, яка має особливий статус на ринку фінансових послуг. Вважаємо, що вищий орган управління КС повинен повідомити Держфінпослуг України протягом 3 днів з дня прийняття такого рішення з наданням наступної інформації:

1. Протокол загальних зборів, де є детальний виклад обставин щодо припинення КС.

2. Реєстр осіб, які брали участь у загальних зборах.

3. Пропозиції стосовно комісії щодо припинення діяльності кредитної спілки.

4. Порядок та строки припинення.

5. Аудиторський висновок.

6. Звітність про фінансово-господарську діяльність за останній рік.

Таким чином, треба на законодавчому рівні зафіксувати процес ліквідації КС за рішенням вищого органу з урахуванням інтересів вкладників і позичальників з метою недопущення антикризової ситуації на фінансовому ринку.

П. 3 ст. 9 Закону передбачає наступний випадок ліквідації КС, яка відбувається на підставі рішення Уповноваженого органу про скасування державної реєстрації КС у зв'язку з виявленими фактами фальсифікації чи викривлення інформації, що була подана кредитною спілкою на момент її державної реєстрації і мала істотне значення для прийняття відповідного рішення Уповноваженим органом.

Взагалі, фальсифікація (латин. *falsificatio* — підробка) — умисне викривлення або неправильне тлумачення подій, явищ, фактів⁹, тобто мають на увазі дві дії:

1) умисне викривлення інформації, де йдеться про злочинні дії;

2) неправильне тлумачення подій, явищ, фактів, які не несуть серйозних перешкод діяльності кредитної спілки та можуть бути усунуті.

На нашу думку, законодавець звужує права членів кредитної спілки, оскільки відсутнє положення про те, що КС може усунути допущені при її створенні порушення. Варте уваги й те, що факт фальсифікації може бути виявлено не на перших роках діяльності кредитної спілки, а на момент її розквіту, і у цьому аспекті важливим є розуміння змісту відповідного

⁸ Александрова К. И. Реорганизация. Ликвидация. Банкротство. Краткий справочник предпринимателя. — СПб.: Питер, 2005. — С. 20-21.

⁹ [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://enbv.narod.ru> — 29.09.2006.

порушення КС при її державній реєстрації. Якщо має місце умисне викривлення інформації, безумовно, кредитна спілка повинна бути ліквідована, а коли з'ясується, що КС неправильно виклала деякі факти або явища щодо створення КС, то чого б не розглянути можливість усунення порушень. Таким чином, п. 3 ст. 9 Закону може бути доповнено наступними словами: “якщо допущені порушення не можуть бути усунуті”.

Також проводиться ліквідація кредитної спілки за рішенням суду, в тому числі в разі заняття діяльністю без відповідної ліцензії чи діяльністю, забороненою законом, в разі неплатоспроможності кредитної спілки, в інших випадках, передбачених законом, за поданням Уповноваженого органу, позовом членів або кредиторів кредитної спілки.

Зокрема, розглянемо ліквідацію КС у разі її неплатоспроможності, тобто недостатності ліквідних активів, необхідних юридичній особи для розрахунків за зобов'язаннями і продовження господарської діяльності. Закон України “Про банкрутство” зробив спробу звільнити ринок від неспроможних суб'єктів господарювання. Тим самим більшість кредиторів втратила назавжди можливість отримати від них заборговані кошти, працівники позбавились робочих місць, а держава, крім списаних боргів, втратила ще й можливі надходження до бюджету. Сучасне законодавство дійсно спрямоване на відновлення платоспроможності боржника, базовим нормативним актом з цього приводу є Закон України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом”¹⁰, але слід зауважити, що цей закон спрямований на відновлення платоспроможності суб'єкта підприємницької діяльності. Так преамбула Закону України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом”¹¹ визначає, що цей Закон встановлює умови та порядок відновлення платоспроможності суб'єкта підприємницької діяльності — боржника або визнання його банкрутом. Ст. 1 даного Закону надає тлумачення поняття неплатоспроможності, де неплатоспроможність — це неспроможність суб'єкта підприємницької діяльності виконати зобов'язання щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів) не інакше як через відновлення платоспроможності. Закон України “Про кредитні спілки” визначає, що кредитна спілка — це неприбуткова організація, яка не може бути засновником, співзасновником або учасником суб'єкта (суб'єктів) підприємницької діяльності. А в п. 6 ст. 9 Закону йдеться про те, що в разі, якщо вартість майна кредитної спілки є недостатньою для задоволення вимог кредиторів, вона ліквідується в порядку, передбаченому законом про банкрутство. По — перше, закон “Про банкрутство” діє у новій редакції, по — друге, якщо законодавець мав на увазі Закон України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом”, то на підставі наведеного вважаємо, що КС не може ліквідуватися в порядку, передбаченому Законом України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом”. Таким чином, поза предметом цього Закону залишилися питання правового врегулювання відновлення платоспроможності КС або визнання їх банкрутом, тому що за своїм правовим статусом КС є неприбутковою юридичною особою, тобто не займається підприємницькою діяльністю. Слід зазначити, що це питання є надзвичайно актуальним, оскільки кредитна спілка займає вагомe місце на фінансовому ринку, а засади та процедури як засоби запобігання банкрутства та особливості провадження у справах про неплатоспроможність кредитних спілок не зафіксовані на законодавчому рівні.

На наш погляд існує два шляхи вирішення цієї проблеми:

1. Треба закріпити в Законі України “Про кредитні спілки” окремий розділ щодо ліквідації кредитних спілок, в якому слід закріпити вичерпний перелік підстав ліквідації КС, особливості ліквідації КС, заходи щодо підготовки задоволення вимог кредиторів та особливу увагу приділити процедурам щодо відновлення кредитної спілки як боржника або визнання її банкрутом.

2. При стані неплатоспроможності кредитної спілки треба посилатися на спеціальний закон, який регулює неплатоспроможність суб'єктів господарської діяльності. Але, враховуючи те, що Закон України “Про відновлення платоспроможності боржника або

¹⁰ Асєєва Н. Реорганізація неплатоспроможного підприємства як спосіб відновлення економічної незалежності. // Право, економіка, фінанси. — 2006. — № 7. — С. 59.

¹¹ Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України від 14.05.1992 р. // ВВР. — 1992. — № 31. — Ст. 440.

визнання його банкрутом” встановлює умови та порядок відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом тільки для суб’єкта підприємницької діяльності, то треба з цього приводу звернутися до законодавчої практики Росії, де був прийнятий Закон РФ “Про неспроможність (банкрутство) кредитних організацій”.

Безперечно, російський закон більше уваги приділяє банківській справі, та має критичний аналіз недоліків, прогалин та суперечностей, але це все ж таки не применшує значимості оздоровчої сили даного Закону. На нашу думку, треба прийняти Закон України “Про відновлення платоспроможності фінансових організацій або визнання їх банкрутами”, оскільки юридичні особи, які відносяться до фінансового ринку, мають спеціальну правосуб’єктність і тому процедура відновлення платоспроможності КС (або визнання банкрутом) має бути суворішою, ніж для інших суб’єктів підприємницької діяльності.

Так, в майбутньому законі перш за все треба виділити кредитні спілки з метою регулювання провадження у справах про банкрутство з урахуванням специфіки кредитно-кооперативного руху. Також необхідно приділити увагу процедурі фінансового оздоровлення (санації) КС, оскільки втрата довіри до кредитної спілки, масове вилучення вкладів може негативно вплинути як на певну КС, так і на фінансові установи, а також на економіку держави в цілому. А санація фінансової установи має передбачати не лише фінансове оздоровлення, а й розроблення та реалізацію відповідних програм розвитку для даних юридичних осіб.

Як відомо, у випадках, передбачених законодавством, господарський суд приймає постанову про визнання боржника банкрутом і відкриває ліквідаційну процедуру. Цей етап заслуговує на увагу в сучасних умовах економічного стану, оскільки, з одного боку, права та обов’язки суб’єкта господарювання припиняються, тобто закінчується надання фінансових послуг, а з іншого боку КС може не виконати зобов’язання за депозитними договорами, тобто повернуті не всі вклади члена кредитної спілки. Отже, здійснення ліквідаційної процедури (чіткий перелік повноважень ліквідатора, продаж майна банкрута) повинно бути ретельно визначено для кредитних спілок з метою посилення надійності системи фінансових організацій та необґрунтованому погіршенню умов фінансової системи держави.

Таким чином, слід констатувати потребу внесення змін до законодавства України щодо припинення діяльності кредитних спілок. Кредитно-кооперативна система — одна з основних частин економічного механізму держави, тому на законодавчому рівні повинні бути закріплені не тільки правові положення створення КС, а й процедура припинення кредитних спілок, яка втілює усі необхідні юридичні аспекти для забезпечення фінансової стабільності.

*Стаття рекомендована до друку кафедрою державно-правових дисциплін
Донецького національного університету
(протокол № 5 від 19 грудня 2007 року)*

